

Povl Skårup:

Godt begyndt

ØMÅLSORDBOGEN. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer. Udgivet af Institut for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet.

- Bind 1, A–BLADLÅS. København (C.A. Reitzels Forlag) 1992, 476 sider.
- Tillægsbind. Indledning, nøgler, forkortelseslister, kort. København (C.A. Reitzels Forlag) 1992, 66 sider + 26 kort.

“Jylland, Øerne og Bornholm”, siger meteorologerne. Det samme siger dialektologerne: en *Jysk Ordbog* er som bekendt under udarbejdelse ved det institut på Aarhus Universitet som også udsender *Ord & Sag*, og det tilsvarende institut ved Københavns Universitet udgiver en ordbog for Øerne (uden Bornholm), *Ømålsordbogen*. Det er den sidste der skal præsenteres her.

I 1992 udkom første bind af selve ordbogen samt et “Tillægsbind”. Hele ordbogen er planlagt til 15 bind, et hvert andet år, så at sidste bind udkommer i året 2020, hvis planen holder.

Hvad kan man så finde i *Ømålsordbogen*? De gamle dialektordbøger gav kun de dialektale ord som ikke fandtes i rigssproget. De der laves nu giver principielt alle de ord der bruges i dialekterne, også dem dialekterne har fælles med rigssproget, ja måske lånt derfra. De længste artikler i det udsendte bind er dem der beskriver *at* som bisætningsindleder og *at* foran infinitiv – fællesdanske ord, men med særlige anvendelser i ømålene. *Ømålsordbogen* har vistnok flere oplysninger om sprogbrug der stemmer med rigssproget end *Jysk Ordbog* vil have, at dømme efter *Jysk Ordbogs* præsentationshæfte fra 1992.

Et godt indtryk af hvad ordbogen giver, får man ved at se på kopien af artiklen (eller rettere artiklerne *anker*) på modstående side. Man glæder sig straks over den meget klare og læservenlige opsætning, som gør teksten læselig selv i den formindskede gengivelse her.

Man skal ikke lade sig afskrække af de mange forkortelser. De forklares i Tillægsbindet. De vigtigste bliver man hurtigt fortrolig med, for eksempel s = substantiv (navneord), n = neutrum (intet-køn), Ø = ømålsområdet (hele det område ordbogen dækker), Æ = det ærøske dialektområde, nvS = det nordvestsjællandske dialektområde, osv.

Opslagsformen er den form som ordet har i rigssproget, eller som det ville have haft hvis det fandtes her (for eksempel *bladlås*, kendt fra Sydfalster, med betydningen 'sammenføjning i tømmerkonstruktion'). Så får vi ordklassen, fulgt af ordets udtale og bøjning i de forskellige ømaal. Her gives også ordets geografiske udbredelse, dog uden kort svarende til dem Jysk Ordbog vil indeholde.

Den fyldigste del af artiklen er en beskrivelse af ordets betydninger, med definitioner (men uden tegninger, som ellers ofte kunne være nyttige), desuden henvisninger til synonymer og andre beslægtede ord (herunder alle de sammensætninger som opslagsordet er første eller anden del af), endelig faste udtryk og citater. I det hele taget er ordbogen rig på citater; mange af dem er morsomme, hvad enten det valg nu skyldes meddelelserne, optegnerne eller ordbogens redaktører (jeg forestiller mig en klukleende redaktør!).

Nogle af artiklerne rummer også saglige beskrivelser af ting og skikke. Man kunne måske mene at sådanne beskrivelser hører til i kulturhistoriske bøger og ikke i en ordbog. Men de virker velmotiverede her, hvor der lægges så stærk vægt på sammenhængen mellem ordene og de betegnede ting eller skikke. I begge artiklerne *anker* er der således udførlig omtale af grej: i den ene henvises ikke blot til artikler med *anker-* som førsteled, men også til *flig*, *dræg*, *krabbe* osv, i den anden til *øltræ*. Den lange artikel *bage* indeholder foruden det sproglige også en udførlig og meget læseværdig beskrivelse af bageskikke, med henvisning til andre artikler i ordbogen, for eksempel *bageovn*, *bagehus*, *dej*, *sigtemel*, *klid*, *hvidmos*. Mange

af de artikler der henvises til kommer jo først i senere bind; det kunne være en kilde til inkonsekvens, men de pågældende artikler er måske allerede redigeret.

I kraft af sine henvisninger til andre ord er ordbogen ikke blot alfabetisk, men også analogisk, som man siger i fransk leksikografi, foruden at være encyklopædisk på visse områder.

Ordenes etymologi gives kun hvis den ikke kan findes i Ordbog over det danske Sprog, Jysk Ordbog eller specielle etymologiske ordbøger (her tænkes vel især på Niels Åge Nielsens i Gyldendals røde serie) – og altså ikke for et ord som *anker*. Det er jo godt nok for dem der har de nævnte ordbøger ved hånden, men det har næppe alle ordbogens brugere.

De synlige trykfejl og andre fejl er rosværdigt få. Jeg har kun noteret en enkelt: som oprindelse til det nordsjællandske verbum *ammelere* '(om urolige heste) spjætte, stampe med benene, "danse" foran en vogn' gættes på fransk *ampler* 'gå pasgang'; det franske verbum hedder *ambler*.

Ømålsordbogen er et imponerende dygtigt arbejde, som ikke blot vil være til gavn og fornøjelse for dialektologer, men også for andre sprogligt interesserede – selv uden for ømålsområdet.



¹aber n (abdr Sk) [jfr ⁴aber 2] skarpt o. styggt fruntimmer.

²aber n, äv. abel n (a'byer o.d. vanl.; äv. -el SmGstÄm; äv. aber o.d. SkMp) oväntat hinder, missöde; streck i räkningen, "hake" GötaLSdmVrmGstHslMpÅm. *Dä va allt ett aber atte skatte kvekkade* (klickade) Dsl.

Ssg: aber-mal n "hake" (med ngt) Sk.

Avledn.: abras v dep inträffa motigheter, krångla Sk.

³aber s pl [jfr abra, abravink 2] rörelser av "okynnig art" Ög.

⁴aber adj (a'bdr o.d. SkBlSm, äv. a'b-, a'v-, a'v- Sk) [jfr da dial avver skarp, vass, häftig (Bornholm), aver besk m.m. (Jylland), fvn apr hård, elak m.m., fär apur sträng m.m.; jfr ¹aber, abra] 1) I fråga om lukt o. smak: stark, amper, frän, bitter; a.l. *De osa abdät* Sk. *En abd ast* Sm; släsk. om dryck: stark, skarp SkSm. *Brännevinned e litt för avert* Sk. *Abst kaffe* Sm. 2) om kvinna: amper, skarp, som har skinn på näsan Sm; jfr ¹aber. *Åjt abst frön-temms*.

abergap n (a'bärgab o.d., a'be/gab, -gav o.d. Sk) 1) öppning el. tomrum; släsk.: mer el. mindre trångt mellanrum

abras v dep se ²aber avledn.

abravink m (abbra/viåk o.d. Bl(äv. habra-)Sm(äv. abbre-), ²abbro- Nk, habba- Gl, abbo- Sm, abdr- o.d. Sk(äv. ²venk, -vigg), abel- o.d. HaVg(äv. ap-), ²appel-Vrm. Huvudtr. på första stav. (acc. 1) SkGl o. stundom i Bl(acc. 2), f.ö. på sista stav.) [jfr ¹aber] 1) hastig rörelse t.ex. med en arm el. med hela kroppen (som då ngn slinter o. med rörelsen hindrar fallet) SkHaGlVrm; äv.: volt, (ofrivillig) kullerbytta SkVg; äv. i utvidgad anv. om kvinnas vickning på stjärten Sk. *Nu jär han en a'bärvåk* (för att hålla balansen) Sk. 2) egendomlig el. löjlig el. hånfull åtbörd el. gest SkBlSmVg. *Gör inge abbra-vinkar för då strykar* (slår) *ja te då* Sm. 3) slag som ngn ger el. får; öföf, hurril SkBlVg. *De va värfyllt* (välförtjänt) *att han fikk sa en a'bbravåk* Bl. 4) vid kortspel: överraskande el. djärvt bud el. utspel SmVgGl. 5) vink, antydning SkBlSm. *Dä behövs inte sa mena* (många) *habravåk fänn* (förrän) *ja begriä* Bl. 6) i pl, (onödiga el. extra) besvär, särskilda anstalter Sm. *Dä gjods inga stora abravinkä ve maten*. 7) i pl, prydliga utskärningar,

Överst: Arkivet för Ordbok över Sveriges dialekter holder medarbejdermøde. Fra venstre ses Birgit Eaker, Vidar Reinhammar (tidl. leder af OSD), Staffan Fridell, Karin Hallén, Gunnar Nyström (nuv. leder af OSD) og Astrid Reinhammar. – Nederst: Udsnit af side i Ordbok över Sveriges dialekter (formindsket).